POZITIVNÍ PSYCHOLOGIE JAKO INSPIRACE PRO POZITIVNĚ ZAMĚŘENÝ PEDAGOGICKÝ VÝZKUM

Jiří Mareš

Úvod

Negativní charakteristiky našeho školství jsou tématem každodenních konverzací jak rodičů mezi sebou, tak učitelů mezi sebou. Rovněž sdělovací prostředky předkládají veřejnosti nepříliš potěšující obrázek českého školství a českých učitelů. S. Štech (2000) se pokusil v úvodníkové nadsázce zestručnit často publikované názory do pouhých tří vět:

Školy zahlcují děti mnoha zbytečnostmi...
Škola svým autoritářstvím a důrazem na dril a biflování děti traumatizuje a není v ní prostor pro tvořivost, osobní rozvoj a autonomii žáka...
Dětem svědčí slovní hodnocení, známky je frustrují a demotivují...

Ukázal, že podobná paušalizující tvrzení nebývají buď vůbec doložena reprezentativními výzkumnými daty, nebo jsou z výzkumů vybrána jen některá data anebo jsou převzatá data nekorektně interpretována. Proč o tom mluvíme?

V tomto zamyšlení nám nejde o bilanci všech výzkumů, které u nás mapují reálnou podobu školství, nejde nám o uvádění věcí na pravou míru. Nedostatky v našich školách bezpochyby jsou, ale *neznáme přesně* četnost jejich výskytu, rozsah postižení populace, míru závažnosti negativních důsledků, ale ani soubor vyvolávajících faktorů a jejich rozdílnou váhu, tím méně proměny těchto faktorů v čase.

Jde nám o jiný problém: diskuse o negativech, problémech pohlcuje pozornost odborné i laické veřejnosti natolik, že systematické pozornosti uniká **zkoumání pozitiv, kladů**.

Z psychologického pohledu je to lidsky přirozené; mediální svět s tím počítá a dokonce na tom vydělává. Negativní události jako jsou neštěstí, katastrofy, zločiny, přitahují větší pozornost, než kvality pozitivní. Thrilery, horory, akční filmy, detektivky jdou dobře na odbyt. O negativech se lépe mluví, píše, vysílá.

Paradoxem je, že odborníci (včetně pedagogů a psychologů), se ve své vlastní práci soustřeďují na negativní témata stejně pilně, jako

konzument mediálních senzací. Motivace je však u pedagogů a psychologů zásadně odlišná – chtějí pomoci při řešení naléhavých problémů jednotlivců i sociálních skupin. A tak studují: tresty doma i ve škole, strach ze špatné známky, agresi a násilí ve škole, záškoláctví, zanedbávání a týrání dětí rodiči, rozvody rodičů, diskriminování postižených jedinců. Dále specifické poruchy učení, poruchy chování, konzumaci drog, poškozování žáků učiteli, ale také stres učitelů, efekt vyhoření u učitelů, konflikty v učitelských sborech. Škola a učitel (či spíše učitelka) už přestaly být kladnými pojmy, přestávají však být i pojmy neutrálními a stále více nabírají pejorativní odstín.

Oblast „negativ" se tak v odborných publikacích rozrůstá, poznatků přibývá, možnosti diagnostiky (a do jisté míry možnosti intervence) se zvyšují. Platíme za to ovšem určitou daň. S jistou nadsázkou ji charakterizují psychologové J. Gillhamová a M. Seligman (1999) takto: naše teorie jsou silné při predikci selhání, naučené bezmocnosti, zoufalství, ale jsou impotentní, když mají vysvětlit štěstí, vytrvalost, kreativitu, soucit, lásku a další kvality, které dodávají lidskému životu hodnotu.

Změna paradigmatu?

Není tedy divu, že si řada psychologů začíná uvědomovat nutnost změny. Nikoli ve smyslu radikálního odklonu od dosavadních témat, nikoli v prosazování výkyvu na opačnou stranu, tedy přechodu „ z extrému do extrému".

Spíše ve smyslu **doplnění celkového obrazu** o to, co bylo dosud silně zanedbáváno. O zanedbávání „pozitivních témat" nepřímo svědčí některé kvantitativní údaje. D. Myers (2000) uvádí, že na jeden článek zabývající se pozitivními emocemi jako je radost, pocit štěstí, životní spokojenosti připadalo v americké psychologické literatuře v průměru 21 publikací věnovaných negativním emocím (vzteku, úzkosti, depresi).

V posledních letech se v psychologii připravovala podobná změna paradigmatu, kterou před časem prodělalo lékařství. Tam se **patogenetický** pohled, akcentující nemoc, patologii, obohatil o pohled **salutogenetický**, akcentující subjektivní pohodu, zdraví. Podílela se na tom a stále vydatně podílí i psychologie, především psychologie zdraví.

Dílčí psychologické výzkumy a stanoviska představitelů různých oborů psychologie se postupně slévaly ve větší proud. Na začátku roku 2000 už jádro nového proudu v psychologii vykrystalizovalo ve veřejné vystoupení. V časopise American Psychologist 2000 vyšlo

monotematické číslo 1, které veřejnosti představilo nový směr; má jednoduchý a výstižný název - pozitivní psychologie (Seligman, Csikszentmihalyi, 2000).

Pozitivní psychologie – vize, kořeny a současný stav

Pozitivní psychologie je nepřesné označení, které spíše akcentuje její zaměření, aniž by usilovalo o přesnější definování jejích dalších atributů.

Oblast bádání pozitivní psychologie můžeme přiblížit třemi časovými dimenzemi (Seligman, Csikszentmihalyi, 2000):

- minulostí - pocit subjektivní pohody až blaha (obtížně přeložitelný termín *well-being*), spokojenost s dosavadním životem
- současností – pocit štěstí (*happiness*) a vrcholného zážitku (*flow*)
- budoucnosti – naděje (*hope*), optimismus

Na úrovni **jednotlivce** se pozitivní psychologie zabývá pozitivními individuálními vlastnostmi, jako je: schopnost mít rád, dále mít předpoklady k určité činnosti, odvážnost, interpersonální dovednosti, estetická citlivost, důslednost, ochota odpouštět, originálnost, spirituálnost, nevšední talent, moudrost.

Na úrovni **sociální skupiny** se pozitivní psychologie zabývá charakteristikami lidských společenství a institucí, které napomáhají jedinci stát se lepším občanem a rozvíjejí charakteristiky jako jsou: odpovědnost, počestnost, altruismus, smysl pro rodinu, zdvořilost, umírněnost, tolerantnost, etičnost jednání.

Na úrovni **populační** se pozitivní psychologie (Diener, 2000) zabývá takovými charakteristikami, jako jsou: kvalita prožívaného života u velkých skupin osob, subjektivní pocit pohody a štěstí u celých komunit, celých národů.

JAKÝ JE PODLE KOMENTÁTORŮ PROGRAM POZITIVNÍ PSYCHOLOGIE? DAL BY SE SHRNOUT DO ČTYŘ CÍLŮ (WELLNER, ADOX, 2000):

1. Rozpracovat dva navzájem se doplňující směry jak v psychologické teorii, tak psychologické praxi: jeden bude usilovat o prevenci výskytu či alespoň tlumení výskytu negativních osobnostních vlastností a negativní prožitků, zatímco druhý bude podporovat výskyt pocitů subjektivní pohody, pocitů radosti, štěstí.
2. Změnit podstatu psychoterapie propracováváním cest, které umožňují identifikovat a rozvíjet klientovy kladné vlastnosti.
3. Vytvořit kurikulum pro výuku pozitivní psychologie jak na vysokých školách a fakultách, kde se psychologie hlouběji probírá, tak na středních školách v těch předmětech, kde se žáci o psychologii dozvídají.

4. Rozjet kampaň, která by otevřela prostor pro rozsáhlejší empirický výzkum v dané oblasti.

My dodáváme ještě pátý cíl: založit fungující síť badatelů, kteří se chtějí zabývat empirickým zkoumáním témat spadajících do oblasti pozitivní psychologie (*positive psychology research network*). Zakládající tým expertů tvoří: M. Seligman, M. Csiksentmihalyi, K.H. Jamiesonová, E. Diener, G. Vaillant, R. Nozick (Seligman, 2000).

Pozitivní zkušenosti a zážitky

Seligman a Csikszentmihalyi (2000) kladou otázku: co způsobuje, že jeden moment zkušenosti, jeden okamžik označujeme za lepší, kvalitnější, příjemnější, než druhý? Někteří autoři říkají, že je to subjektivně prožívaný pocit pohody, blaha (Diener, 2000), jiní optimální zážitek (Massimini a Delle Fave, 2000). Jiní nehledají příčinu v momentálním prožitku, ale v něčem dlouhodobějším, trvalejším - ve zvláštnostech člověka, který něco zažívá. Říkají, že je to dáno optimistickým laděním jedince (Peterson, 2000), šťastnou osobností (DeNeve, Cooper, 1998, Myers, 2000), moudrostí (Baltes, Staudinger, 2000) nebo způsobem vnímání a hodnocení celé situace.

Pro pedagogický výzkum se otevírají nová zajímavá témata. Naznačme jen některá: jak vznikají a vyvíjejí se pozitivní zážitky v rodině, v mateřské škole, ve škole, v práci? Jak navracet znuděným, otráveným, znechuceným či nedůvěřivým lidem pozitivní pocity, jak jim dát znovu zažít radost, štěstí? Říkává se, že mnoho lze vybudovat či pokazit právě v dospívání. Co víme o pozitivním vývoji mládeže a co pro něj děláme? Vždyť škola a volný čas jsou největšími časovými bloky v životě dospívajících. R.W. Larson (2000) naznačuje, že ve škole nutíme žáky k pozornosti, ale potlačujeme vnitřní motivaci, zatímco volný čas trávený s kamarády posiluje vnitřní motivaci, ale často likviduje koncentraci, vytrvání u jedné aktivity. Sport a koníčky zřejmě podporují u mládeže obojí: hlubokou vnitřní motivaci i výraznou koncentraci a vytrvalost.

U příjemných zážitků je jistě třeba rozlišit požitek, slast na jedné straně od radosti, potěšení na straně druhé. Lze si představit „továrny na bohaté zážitky, továrny na přechodnou slast", které fungují jako náhražky skutečného štěstí. Jsou snadněji dostupné, nevyžadují tolik úsilí, často stačí mít jen peníze. Víme však, které jsou ony zlomové okamžiky, rozcestí na životní dráze, kdy se jedinec rozhodne pro cestu, jež ho ničí? Víme, co může navracet zbloudilé, co zabírá a přiměje k pozitivnímu rozhodnutí a co naopak mladé lidi jen utvrzuje v negativních postojích?

Pozitivní osobnostní vlastnosti

Sem počítáme mj. zvláštnosti lidského „já": jedinec, který dokáže organizovat sám sebe, řídit sám sebe, přejímat odpovědnost za své skutky. Umí si vydobýt si prostor pro sebeurčení, zralým způsobem brání svou osobnost, je tvořivý, talentovaný.

Souběžně s tím se otevírá novým způsobem celá oblast – u nás buď zprofanovaných či zasunutých *mravních charakteristik* osobnosti. Nebojte se: nejde o to, že by se teze komunistické výchovy o vlastnostech socialistického člověka vracely v rafinovaném převleku. Nově se vrací něco, co staří latiníci nazývali *lidské ctnosti*. Nikoli v abstraktní, proklamované podobě, ale v živém zájmu o to, jak vznikají, jak se dají diagnostikovat, co všechno je ovlivňuje, jak se proměňují s věkem a zkušenostmi. Které to jsou? Naděje (Snyder, 2000), schopnost mít rád (Levin, 2000), pokora, skromnost (Tangey, 2000), vděčnost (Emmons, Crumpler, 2000), moudrost (Kramer, 2000), tolerantnost, schopnost odpouštět (McCullough, 2000), spirituálnost (George et al., 2000), ale i opak reklamního hesla „nevaž se, odvaž se" – tj. sebeovládání, sebekontrola a autoregulace nevědomých impulsů, nutkání, svého myšlení, svých nálad, emocí, své činnosti (Baumeister, Exline, 2000). Znovu se badatelé vracejí ke zdrojům kladných vlastností lidí, ctností (*virtues*) a možnostem výchovy těchto vlastností (McCullough, Snyder, 2000).

Nastává tedy nová situace i pro pedagogiku. Můžeme se tedy ptát: co víme o kvalitních učitelích a kvalitních žácích? Co víme o vynikajících učitelích, kteří se nenechali znechutit poměry a neznechucují své žáky? Co víme o vynikajících žácích, které uznává celá třída? Co víme o biografii, o profesní dráze učitelů, kterých si cenily generace žáků? Jak se utvářel jejich život, kterými uzlovými body prošli a co jim pomáhalo? Nedalo by se to zobecnit a předat mladším? Možná, že jsme v podobné situaci jako A. Antonovski, který si položil otázku, proč 22 % těch osob, které se vrátily z nacistických koncentračních táborů zůstalo bez psychických potíží; v čem byly zdroje jejich odolnosti a pozitivního přístupu k životu (Koukola, 2000).

Pozitivní sociální prostředí

Psychologie propracovává pojem situovaného učení, který upozorňuje, že člověk žije a učí se v různých sociálních prostředích, modifikuje své snažení s ohledem na ně, nebo pod jejich výrazným tlakem dělá něco, co by jinak nedělal.

Pro pedagogiku se vynořují otázky typu: Jak vypadá šťastná a dítěti pomáhající rodina? Kde děti tráví užitečně a radostně volný čas? Které činnosti ve volném čase je dnes přitahují a které typy osobností je kladně ovlivňují? Jak vzniká a jakými mechanismy se udržuje příznivé klima školní třídy, které napomáhá učení, kam se děti těší? Jak vypadá a jakými mechanismy vzniká příznivé klima učitelského sboru? Jak ho navodit a udržet? Co víme o příznivém klimatu celých škol? Které školy to jsou, kde jsou situovány, kam se z nich děti dostávají ? Jak si vedou v proměnách času školy, které na začátku devadesátých let začínaly s velkým entuziasmem hledat nové cesty? Odkud se rekrutují prosazovatelé reforem na školách? Jak dlouho vydrží ve svém snažení a kam nakonec dospějí? Kde se uplatňují vynikající studenti učitelství?

Pedagogický výzkum zaměřený na pozitivní a negativní jevy

Bilance výzkumů zaměřených na pozitivní jevy v našem školství (pokud vezmeme poslední léta) není příliš bohatá. Naši autoři se poněkud častěji snaží prozkoumat negativní jevy, anebo – což je nejběžnější - drží své výzkumy v „neutrální poloze". Bez nároku na úplnost uveďme některé příklady.

Mezi výzkumy zaměřenými na **pozitivní jevy** v našem školství mají převahu výzkumy psychologické a sociologické. Pozitivní aspekty školství studují práce, které jsou zacílené mj. na:

koncepci školy, vyučování a učení: program Zdravá škola (Havlínová et al., 1998), program Obecná škola (Beran, Smékal, 1999), psychologii školní úspěšnosti žáků (Helus, Hrabal, Kulič, Mareš, 1979);

žáky a studenty: kognitivní „obohacování" žáků vhodnými vyučovacími programy (Hadj-Moussová, 1996), zkoumání nadaných a talentovaných žáků (Hříbková, 1994, Pýchová, 1997), žákovské samostatnosti a tvořivosti (Maňák, 1998), žákovského humoru (Mareš, 1997), žákovské odolnosti a nezdolnosti (Havlínová, Grotberg, 1995, Koukola, 2000), žákovského zvládání zátěže (Senka, 1997, Mareš, 1998), zkoumání dětského pojetí pojmu zdraví (Mareš, 1997), volnočasové aktivity žáků prospívající zdraví (Žumárová, 1998), hodnoty, na nichž se zakládá pocit štěstí u vysokoškoláků (Papřoková, 2000), chápání pojmu štěstí a pocitů osobního štěstí u mladých lidí (Jeník, 2000 a);

učitele: rozvoj tvořivosti učitelů a budoucích učitelů (Švec, 1998, Karaffa, 1999, Čipera et al., 1999), zkoumání učitelského humoru (Mareš, Křivohlavý, 1995).

Všimněte si, že těžiště je ve výzkumu pozitivních charakteristik žáka, nikoli učitele.

Kromě toho existuje ještě oblast obecnějších úvah o pozitivních jevech ve školství a výchově lidí obecně. Nevychází tolik z empirických šetření, ale spíše z úvah filozofických, sociologických, teologických, kulturologických, estetických. Někteří autoři razí specifické pojmy, jako např. *felicitologická výchova*, tj. výchova orientovaná do budoucnosti, která usiluje o štěstí člověka (J. Krejčí, 2000).

Mezi výzkumy zaměřené na **negativní jevy** lze zahrnout:

působení institucí: škola jako původce dětských starostí a trápení (Čábalová, 1999), škola ohrožující žáky stresem (Havlínová, Schneidrová, Tomášek, 1998), negativní vlivy televizního vysílání na mládež (Sak, 1998);

učitele a další pracovníky: autoritářské rysy učitelské osobnosti (Novotný, 1997), zlozvyky učitelů v jednání se žáky (Hadj-Moussová, Mytniková, 1994), učitelovo nevhodné pojetí výuky u dětí se specifickými poruchami učení (Kocurová, 1999), efekt vyhoření u učitelů (Zelinová, 1998, Eger, Čermák, 2000), zátěž školních psychologů (Mareš, 1999);

výuku a učebnice: kompetitivní a individualistická výuková interakce zanedbávající kooperaci (Kasíková, 1998), učebnice neumožňující tvořivou práci s textem (Zajícová, 1999);

žáky a studenty: strach ze školy u žáků (Vágnerová, 1994), zkoušková úzkostnost žáků (Man, Stuchlíková, Prokešová, 1999), obavy dětí ze současného a budoucího světa (Novotná, 1998), výukové obtíže žáků a obtíže v komunikaci o nich mezi školou a poradenským systémem (Krejčí, 1997), životní těžkosti a problémy středoškoláků (Kraus, 1998), specifické poruchy učení u vysokoškoláků (Kucharská, 1997), příčiny nešťastnosti vysokoškoláků (Jeník, 2000 b), životní krize u dětí a mládeže (Jedlička, Koťa, 1997), sebezničující a sebevražedné tendence u dospívajících (Jedlička, Koťa, 1997).

Závěr

Podobně jako v psychologii zřejmě dozrál čas na to, aby i pedagogický výzkum nesetrvával jen u zkoumání negativních stránek života a programově doplnil celkový obraz o výchově a vzdělávání

systematickým výzkumem jeho pozitivních stránek. Inspirací může být nový psychologický směr – pozitivní psychologie.

Ve společenských vědách se pomalu zabydluje jeden nevyřčený předpoklad: negativní jevy jsou dnes dominantní, skutečné, primární. Naopak pozitivní jevy jsou vzácné, odvozené neautentické. Pozitivní charakteristiky vznikají potlačováním špatného nebo kompenzováním špatného. Rodina, škola, učitel, žáci jsou špatní a my buď o tom píšeme nebo se je snažíme přivést na cestu pravou. Je to ale korektní pohled? Nestálo by za to předpokládat, že ani instituce, ani jedinec se nerodí špatný, nechce být od počátku špatný... Nestálo by za to od počátku se věnovat prevenci negativ a cílenému rozvíjení pozitiv?

Co k tomuto rozvíjení pozitiv patří? Domníváme se, že přinejmenším těchto deset kroků:

1. pozitivní zážitky
2. pozitivní vzory (doma, ve třídě, mezi učiteli; připomeňme, že minority a sociálně znevýhodněné skupiny jich mají minimum)
3. rozvíjení vnitřním motivace
4. rozvíjení autoregulace
5. časový prostor pro promýšlení, hledání, přehodnocování
6. prostor pro sebeurčení, autonomii, nezávislost spojený s odpovědností za vlastní jednání
7. projekt toho, čím chci být, odpovědnost za to, co udělám se svým životem, co udělám sám ze sebe
8. možnost předvést své kvality, ukázat, v které oblasti jsem kompetentní, v čem je moje síla, v čem je moje originalita
9. pozitivní interpersonální vztahy
10. snaha pozitivně ovlivňovat prostředí, v němž žiji a pracuji – instituce, komunitu, dění ve státě

Literatura

Baltes, P.B., Staudinger, U.: Wisdom – A Metaheuristic (Pragmatic) to Orchestrate Mind and Virtue Toward Excellence. American Psychologist, 55, 2000, č.1, s.122-136.

Baumeister, R.F., Exline, J.J.: Self-Control, Morality and Human Strength. Journal of Social and Clinical Psychology, 19, 2000, č.1, s. 29-42.

Beran, J., Smékal, V.: Obecná škola v zrcadle pětiletého výzkumu. In: Svatoš, T. (Ed.) Poslední desetiletí v českém a zahraničním pedagogickém výzkumu. Hradec Králové, ČAPV, VŠP 1999, s.49-52.

Clifton, D.O.: Mapping the Wellsprings of A Positive Life. The Gallup Reaview, 3, 2000, č.1, s.8-11.

Čábalová, D.: Škola jako původce dětské bolesti - dětského trápení? In: Svatoš, T. (Ed.) Poslední desetiletí v českém a zahraničním pedagogickém výzkumu. Hradec Králové, ČAPV, VŠP 1999, s.198-203.

Čipera, J., Bílek, M., Rychtera, J., Havlíčková, B., Švehla, J.: Výsledky výzkumu tvořivosti učitelů chemie prostřednictvím počítačů. In: Svatoš, T. (Ed.) Poslední desetiletí v českém a zahraničním pedagogickém výzkumu. Hradec Králové, ČAPV, VŠP 1999, s.454-457.

DeNeve, K.M., Cooper. H.: The Happy Personality: A Meta-Analysis of 137 Personality Traits and Subjective Well-Being. Psychological Bulletin, 124, 1998, č.2, s.197-229.

Diener, E.: Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for National Index. American Psychologist, 55, 2000, č.1, s.34-43.

Emmons, R.A., Crumpler, Ch.A.: Gratitude As a Human Strength: Appaising the Evidence. Journal of Social and Clinical Psychology, 19, 2000, č.1, s.56-69.

Eger, L., Čermák, J.: Hodnocení bournout efektu u souboru českých učitelů. Pedagogika, 50, 2000, č.1, s.65-69.

George, L.K., Larson, D.B., Koenig, H.G., McCullough, M.E.: Spirituality and Health: What We Know, What We Need to Know. Journal of Social and Clinical Psychology, 19, 2000, č.1, s.102-116.

Gillham, J.E., Seligman, M.: Footstep on the Road to a Positive Psychology. Behaviour Research and Therapy, 37, 1999, s.163-173.

Hadj-Moussová, Z.: Programy instrumentálního obohacení. Pedagogika, 46, 1996, č.1, s.39-48.

Hadj-Moussová, Z., Mytniková, Š.: Některé zlozvyky učitelů v jednání se žáky. Pedagogika, 44, 1994, č.4, s.355-359.

Havlínová, M., Grotberg, E.H.: Zkoumání odolnosti u českých dětí. Vernířovice, 4. seminář o psychologii zdraví, 10.6.1995.

Havlínová, M., Kopřiva, P., Mayer, I., Vildová, Z. et al.: Program podpory zdraví ve škole. Praha, Portál 1998.

Havlínová, M., Schneidrová, D., Tomášek, L.: Školy s různou kvalitou sociálních podmínek ke školní práci a psychologické indikátory stresu u žáků. Pedagogika 48, 1998, č.4, s.396-407.

Helus,Z., Hrabal,Vl., Kulič,V., Mareš,J. Psychologie školní úspěšnosti žáků. Praha, SPN 1979, 263 s.

Hříbková, L.: Výchova a vzdělávání nadaných dětí – okrajový problém? Pedagogika, 44, 1994, č.3, s.246-252.

Jedlička, R., Koťa, J.: Sebezničující tendence a sebevražedné jednání u dospívajících. Pedagogika, 47, 1997, č.1, s.14-25.

Jedlička, R., Koťa, J.: Životní krize, krizové stavy u dětí mládeže a škola. Pedagogika, 47, 1997, č.3, s.226-237.

Jeník, Z.: „Homo felix" ve vědomí mladých lidí. In: Jeník, Z., Krejčí, J. (Eds.) Člověk a česká společnost na prahu 21. století. Opava, Open Education and Sciences, 2000, s.133-154.

Jeník, Z.: Příčiny nešťastnosti u vysokoškoláků. In: Jeník, Z., Krejčí, J. (Eds.) Člověk a česká společnost na prahu 21. století. Opava, Open Education and Sciences, 2000, s.205-213.

Karaffa, J.: Pedagogická tvořivost ve specializaci dramatické výchovy v primárním vzdělávání. In: Svatoš, T. (Ed.) Poslední desetiletí v českém a zahraničním pedagogickém výzkumu. Hradec Králové, ČAPV, VŠP 1999, s. 418-423.

Kasíková, H.: Kooperativní učení v naší škole. In: Švejda, G. (Ed.) Sborník příspěvků z VI. konference ČAPV, České Budějovice, 1998, s.337-345.

Kocurová, M.: Specifické poruchy učení a učitelovo pojetí výuky. In: Svatoš, T. (Ed.) Poslední desetiletí v českém a zahraničním pedagogickém výzkumu. Hradec Králové, ČAPV, VŠP 1999, s.60-70.

Koukola, B.: Psychická odolnost u středoškoláků měřená dotazníkem SOC. Pedagogika, 50, 2000, č.2, s.173-180.

Kramer, D.A.: Wisdom As a Classical Source of Suman Strength: Conceptualization and Empirical Inquiry. Journal of Social and Clinical Psychology, 19, 2000, č.1, s.83-101.

Kraus, B.: Jakými problémy žije současná středoškolská mládež. In: Švejda, G. (Ed.) Sborník příspěvků z VI. konference ČAPV, České Budějovice, 1998, s.193-198.

Krejčí, J.: Komunikace o výukových obtížích žáků základních škol v systému pedagogicko-psychologického poradenství. Pedagogika, 47, 1997, č.4, s.378-383.

Krejčí, J.: Šťastný člověk z hlediska budoucnosti. In: Jeník, Z., Krejčí, J. (Eds.) Člověk a česká společnost na prahu 21. století. Opava, Open Education and Sciences, 2000, s.175-187.

Kucharská, A.: Specifické poruchy učení u vysokoškoláků. Pedagogika, 47, 1997, č.2, s.163-168.

Larson, R.W.: Toward a Psychology of Positive Youth Development. American Psychologist, 55, 2000, č.1, s.170-183.

Levin, J.: A Prologomenon to an Epidemiology of Love: Theory, Meqsurement, and Health Outcomes. Journal of Social and Clinical Psychology, 19, 2000, č.1, s.117-136.

Lightsey Jr., Owen R.: What Leads to Wellness? Counseling Psychologist, 24, 1996, č. 4, s. 589-636.

Lubinski, D., Benbow, C.P.: States of Excellence. American Psychologist, 55, 2000, č.1, s.137-150

Man, F., Stuchlíková, I., Prokešová, L.: Vztah mezi zkouškovou úzkostností , inteligencí a školním výkonem. In: Svatoš, T. (Ed.) Poslední desetiletí v českém a zahraničním pedagogickém výzkumu. Hradec Králové, ČAPV, VŠP 1999, s.341-349.

Maňák, J.: Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků. Brno, Masarykova univerzita 1998.

Mareš, J.: Žákovský humor - o čem vlastně vypovídá? In: Kantor, M., Mošna, K. (Eds.) Výchova a vzdělávání v českých zemích na prahu třetího tisíciletí. Plzeň, Západočeská univerzita, 1997, s.95-105.

Mareš, J.: Dětské pojetí zdraví. In: Dolinský, J. (Ed.) Problematika výchovy dětí a mládeže ke zdravému způsobu života v evropských zemích. Brno, Masarykova univerzita 1997, s.37-40.

Mareš, J.: Zvládání školních zátěžových situací žáky. In: Švejda, G. (Ed.) VI. konference České asociace pedagogického výzkumu, České Budějovice, Pedagogická fakulta JČU 1998, s.209-215.

Mareš, J.: Výzkumy zátěže školních psychologů. In: Svatoš, T. (Ed.) Poslední desetiletí v českém a zahraničním pedagogickém výzkumu. Hradec Králové, ČAPV, VŠP 1999, s.350-354.

Mareš, J., Křivohlavý, J.: Komunikace ve škole. Brno, Masarykova univerzita 1995, s.159-177.

McCullough, M.E.: Forgiveness As Human Strength: Theory, Measurement, and Links to Well-Being. Journal of Social and Clinical Psychology, 19, 2000, č.1, s.43-55.

McCullough, M.E., Snyder, C.R.: Classical Sources of Human Strength: Revisiting an Old Home And Building a New One. Journal of Social and Clinical Psychology, 19, 2000, č.1, s.1-10.

Myers, D.G.: The Funds, Friends, and Faith of Happy People. American Psychologist, 55, 2000, č.1, s.56-67.

Novotná, E.: Vystrašené děti. In: Švejda, G. (Ed.) Sborník příspěvků z VI. konference ČAPV, České Budějovice, 1998, s. 232-238.

Novotný, P.: Autoritářství jako jedna z determinant výkonu učitelské profese. Pedagogika, 47, 1997, č.3, s.247-258.

Papřoková, A.: Hodnotová báze štěstí u vysokoškoláků. In: Jeník, Z., Krejčí, J. (Eds.) Člověk a česká společnost na prahu 21. století. Opava, Open Education and Sciences, 2000, s.196- 204.

Peterson, C.: The Future of Optimism. American Psychologist, 55, 2000, č.1, s.

Pýchová, I.: Jazykově nadaný žák. Pedagogika, 47, 1997, č.4, s.355-372.

Sak, P.: Působení televizního vysílání na diváka. Pedagogika, 47, 1997, č.1, s.65-76.

Seligman, M.: The Positive Perspective. The Gallup Review, 3, 2000, č.1, s. 2-7.

Seligman, M., Csikszentmihalyi, M.: Positive Psychology. American Psychologist, 55, 2000, č.1, s.1-10.

Senka, J.: Výsledky skúmania zvládacích procesov vo Výskumnom ústave detskej psychológie a patopsychológie v Bratislave. Psychológia a patopsychológia dieťaťa, 32, 1997, č.2, s.131-139.

Simonton, D.K.: Creativity – Cognitive, Personal, Developmental, and Socials Aspects. American Psychologist, 55, č.1, s.151-158.

Snyder, C.R.: The Past and Possible Futures of Hope. Journal of Social and Clinical Psychology, 19, 2000, č.1, s.11-28.

Snyder, C.R., McCullough, M.E.: A Positive Psychology Filed of Dreams: „If You Build It, They Come...". Journal of Social and Clinical Psychology, 19, 2000, č.1, s.151-160.

Štech, S.: Křivá huba nebo křivé zrcadlo? Pedagogika, 50, 2000, č.1, s.117-120.

Švec, V.: Přístupy k výzkumu učitelské tvořivosti. In: Cesty k tvořivé škole. Brno, Pedagogická fakulta MU 1998.

Tangey, J.P.: Humility: Theoretical Perspectives, Empirical Findings and Directions for Future Research. Journal of Social and Clinical Psychology, 19, 2000, č.1, s.70-82.

Vagnerová, M.: Strach ze školy a u dětí středního školního věku. Pedagogika, 44, 1994, č.3, s.273-285.

Wellner, A. S., Adox, D.: Happy Days. Psychology Today, 32, 2000, č.3, s.32-36.

Zajícová, P.: Kreativita žáka a text v učebnici cizího jazyka. In: Svatoš, T. (Ed.) Poslední desetiletí v českém a zahraničním pedagogickém výzkumu. Hradec Králové, ČAPV, VŠP 1999, s. 441-445.

Zelinová: Učiteľ a burnout efekt. Pedagogika, 48, 1998, č.2, s.164-169.

Žumárová, M.: Zdraví a volný čas dětí, mládeže. In: Švejda, G. (Ed.) Sborník příspěvků z VI. konference ČAPV, České Budějovice, 1998, s.270-274.

Autor – kontakt:
Prof. Jiří Mareš, CSc.
Lékařská fakulta,
UK Hradec Králové
E – mail: mares@lfhk.cuni.cz